

НАСТАВА ОТКРИВАЊЕМ И ПУТЕМ РЕЦЕПЦИЈЕ

**N НАСТАВА ОТКРИВАЊЕМ И ПУТЕМ РЕЦЕПЦИЈЕ
N КАРАКТЕРИСТИКЕ НАСТАВЕ ПУТЕМ ОТКРИВАЊА
N МОДЕЛИ НАСТАВЕ ПУТЕМ ОТКРИВАЊА**

Настава откривањем и путем рецепције

Настава и учење откривањем и настава путем рецепције су два различита приступа раду са ученицима око којих су вођене оштре полемике и изрицани опречни судови. Присталице учења откривањем (за овај приступ се залагао Џ. Брунер) су веома похвално оцењивале приступ за који се залажу, а врло неповољно наставу путем рецепције (овај приступ фаворизује Д. Оусубел) и обратно. Таква искључивост је неприхватљива јер подразумева прихватање једног, а одбацивање другог приступа иако и један и други, зависно од природе градива, састава одељења и претходних знања ученика, могу доприносити подизању квалитета наставе. Ми ћемо се овде концентрисати на учење откривањем.

За учење путем откривања залажу се поборници когнитивистичких теорија међу које спадају Џ. Брунер, Ж. Пијаже, Л. Виготски и други. Неки когнитивисти, као на пример Д. Оусубел, не поричу вредности учења откривањем, али изразиту предност дају учењу путем рецепције. Заједничко когнитивистима је придавање великог значаја проучавању менталних збивања, а под тим појмом подразумевају стицање, прераду, складиштење и дозивање информација. Веома

је битан њихов полазни став да је у процесу учења најважнија ментална структура ученика, тј. мисаони концепт који обухвата не само претходна ученикова знања, него и начин савлађивања нових појмова. Ученици се међусобно разликују и по степену изграђености менталне структуре и по мисаоном искуству које обухвата појмове и мисаоне моделе који су основа за учење.

Карактеристике наставе путем откривања

Џ. Брунер, изразити поборник учења откривањем, сазнавање схвата као процес прераде информација и формирања појмова до којих се долази издвајањем заједничких својстава догађаја и искустава. По његовом мишљењу, основне карактеристике наставе путем откривања су:

- структурисање информација откривањем односа међу појмовима и принципима. Откриће води вишем степену трансфера и трајнијем задржавању информација, а повећава и мотивацију и оспособљава за решавање проблема;
- уважавање четири општа услова: а) предиспозиција да се учи на задати начин, б) развијености потреба, в) овладаност специфичностима (обим и детаљи садржаја), г) прилике у којима се учи;
- давање предности спиралним програмима зато што учење тежих садржаја у млађим разредима има преимућства под условом да се они дају у нешто упрошћеном али ваљаном облику и да се програм организује око тема и принципа;
- конструисање знања и усредсређивање на ученикове појмове и когнитивне стратегије што води концептуалним изменама.

Из наведеног излази да наставник не треба превише да оптерећује ученике подацима и информацијама него да им даје примере и да их води и подстиче на истраживање и на развој њихових когнитивних стратегија. Сматра се да ученицима треба презентовати прво оно што је глобално а затим специфичности, а изричито се захтева да се повећа трансфер знања, смисленост учења и практична примена наученог.

Учење путем откривања заснива се на поставци да се знање никоме не може дати у готовом облику него га онај који учи мора откривати. Ученик, кроз радно-практичне активности, треба сам да открије и схвати оно што је битно у грађи коју жели да савлада. Задатак наставника је да кроз ту активност води ученике тако што ће им припремати материјале из којих ће учити одређене лекције посматрањем, анализом података, откривањем њихових међусобних веза и односа, издавањем онога што је битно, уопштавањем.

Модели наставе путем откривања

Р. Радовановић наводи више модалитета откривања, а неке од њих ми ћемо сажето интерпретирати.

Откривање података посматрањем. Посматрањем се добијају подаци за даљу мисаону обраду. Зато оно мора бити осмишљено и усмерено на уочавање онога што је у некој појави, предмету, догађају суштинско. Ученик, на пример, треба да упореди да ли су два предмета идентична. Предмети су готово истоветни, али се разликују само у једном детаљу који ученик треба да уочи. Овај задатак се може варирати. Од ученика се може тражити да између више врло сличних предмета нађе два идентична, да уочи да је у неком тексту изостављен битан податак.

Откривање значења речи. Иста реч употребљена у различитим контекстима може имати различито значење. У

епској поезији се често користи синтагма *ситну књигу пише* (*Цар Мурате у Косово паде; како паде ситну књигу пише*). Ученици сами треба да уоче значење речи *књига*

Решавање проблема практичном активношћу. Од ученика треба тражити да, ако је то могуће, задатак реше шематским приказом, упоређивањем, мерењем. Пример: Мерењем утврди колика је била просечна температура у месецу септембру.

Откривање узрочно-последичних веза и односа. На томе треба увек инсистирати. Пример: Зашто ћевабдија маше неком плочом изнад роштиља кад хоће да га распали?

Критичко читање и преиспитивање података. Многи задаци остају нерешени или погрешно урађени зато што ученици нису довољно аналитични при упознавању задатка. Увек треба проверити тачност урађеног задатка. Ученици, на пример, не виде грешку у следеће две реченице: Рани децембарски сати. Од силне врућине стадо се сакупило у хладовину. (На нашим просторима у децембру је хладно. Овце нису на пашњацима)

Откривање својстава и појмова. То је пут да се дође до битних обележја и до појмова и зато ову способност треба развијати. Пример: Настави низ тиме што ћеш дописивати одговарајуће речи: киша, река, поплава, _____ (очекиване речи *уништени усеви* или *срушене куће*). Да би ученици самостално формирали одређени појам, треба им дати потребне податке и поставити права питања. Пример: Ученицима треба показати слике троуглова – једнакостраничног, једнакокраког и разностраничног (с обзиром на стране) и тражити од њих да нађу сличности и разлике и дефинишу појмове сва три наведена троугла. Затим им треба показати слике оштроуглог, правоуглог и тупоуглог троугла и опет тражити да нађу сличности и разлике и дефинишу појмове.

Откривање дефиниција. Дефиниција и правило које ученицима саопшти наставник нису прошли читав сазнајни пут па тако стечено знање нема потребну дубину и трајност. Због тога треба тражити да ученици самостално, на основу датих података, анализом и синтезом, формирају појмове и преко њих дефиниције. Ученици треба да схвате да је дефиниција такво одређење неког предмета да се он може препознати, схватити, разликовати од других и уврстити у ред коме припада. То ученицима треба показати на примерима. Предмет се дефинише тако што се означи најближи појмовни разред коме он припада, а затим се истиче и његово посебно обележје по коме се он разликује од осталих који иду у исти појмовни разред. Кад кажемо да је презент глаголски облик којим се изриче нека садашња радња, ми смо му одредили и најближи појмовни разред (глаголски облик) и посебно обележје (изриче неку садашњу радњу). Ученицима треба указати да се неки предмет не може дефинисати употребом синонимног израза, на пример *вук је курјак* или *љилан је крин*. Такође, треба истаћи слабости описних дефиниција.

Границу између наставе и учења откривањем и неких других врста наставе врло је тешко повући. *Откривање се подразумева као нужна фаза у проблемској, хеуристичкој и развијајућој настави.* Једна врста наставе у пракси се врло ретко јавља у чистом виду, увек постоје прожимања, а у теорији се говори о посебним врстама у сврху потпунијег изучавања и међусобног разликовања. Настава и учење откривањем не поништавају вредности усвајања знања помоћу рецепције. Продукција и репродукција ће се у наставном процесу смењивати, а који ће се приступ применити зависи понајвише од природе градива и претходних знања ученика.

ПРИМЕР ЗА ПРАКСУ

На часу српскога језика треба обрадити песму Благоја Рогача *Срећа магарећа*. Циљ је: а) да се ученици уживе у судбину магарета, да се растуже због његових патњи; б) да осете лепоту песничког казивања и запамте карактеристичне песничке изразе.

Наставник треба да тражи од ученика да пажљиво, у себи, прочитају следећу песму:

Срећа магарећа

<i>Свима, ево, кажем, доста приче старе, ја више не желим да будем магаре!</i>	<i>Мењати се морам, одлука је пала, јер зашто да будем вечита будала?</i>
--	---

<i>Срећа магарећа одувек ме прати и ја имам душу која често пати.</i>	<i>Уши ћу да скратим, памет да издужим, са отменим светом хоћу да се дружим.</i>
---	--

*Нека други вуку
претешке товари,
ја хоћу да будем
културно магаре!*

(чита се прво леви па десни стубац)

Ученици треба да анализују песму на два нивоа: на значењском и стилском. Ево питања на основу којих они треба да закључују о значењу песме, о њеној мисаоној страни: У коме облику је песник исказао своје мисли и осећања? Ко говори уместо песника? (Магаре. Песма је, у ствари, исповест једног магарета). Како тумачите наслов песме *Срећа магарећа*? Какву изреку користе људи да би саопштили да раде

неки тежак посао? (Теглим као магарац). Шта значи стих *доста приче старе*? Зашто магаре не жели више да буде магаре? Зашто магаре каже „и ја имам душу која често пати“? Питања која се односе на прву и другу строфу треба да помогну ученицима да самостално закључе какав је живот магарета. (Оно је предодређено да стално носи товар). Друге три строфе песник посвећује магаретовој одлуци да нешто промени. Следују питања: Шта значи стих *мењати се морам*? (На ово питање ученицима неће бити тешко да одговоре јер само магаре каже *зашто да будем вечита будала*.) Шта магаре жели да промени? (Да скрати уши, издужи памет, да се дружи са отменим светом). Завршна строфа је нека врста закључка. Питање за ученике: Шта на крају поручује магаре? (Нека други вуку претешке товари, хоћу да будем културно магаре).

Претходним питањима значењски ниво није исцрпљен. Песникова порука је дубља. Ученицима треба поставити питање: Могу ли из ове песме људи извући неку поуку? (Очекивани одговор: не треба се мирити са тешким животом него се треба борити да се он промени и побољша). Питања која се односе на стилске одлике могу бити следећа: Коју одлику (особину) означава (симболизује) магарац? Шта значи кад се некоме каже да је магарац? Повежите са тим магаретову намеру да „скрати уши, памет да продужи“. Шта, у ствари, магаре тиме каже? (Хоће да се опамети, не жели да буде мерна јединица за глупост). Сем глупости, коју другу одлику означава магарац? (Тегљење, тежак рад). Како на вас делује стих „*хоћу да будем културно магаре*“? (Делује смешно, јер је тешко повезати магаре и културу). Да ли је магаретова жеља *да се дружи са културним светом* остварљива? (Није, она је смешна). Шта је у животу смешно? (Смешни су неприродни покушаји. Народ то исказује изреком *видела жаба да се кују коњи па и она дигла ногу*). Сматрате ли да су жеље магарета оправдане и поред тога што су смешне? Којим стиховима је то најбоље иска-

зано? (*И ја имам душу / која често пати*). Пребројте слоге у стиховима. Упоредите завршне делове другог и четвртог стиха у свакој строфи. Шта сте запазили? Шта је песник тиме постигао?